

**О.В. Захарченко, канд. екон. наук, доцент
Одеської державної академії будівництва та архітектури (ОДАБА)**

НАУКОВІ ОСНОВИ РАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Постановка завдання. Важливість наукового опрацювання основ раціонального природокористування зумовлено тим, що економічний розвиток країн світу і науково-технічний прогрес потребує більш інтенсивного використання природних ресурсів. Це стосується всіх без винятку ресурсів: не відновлюваних, відновлюваних та альтернативних. Значущість останніх постійно зростає. Адже за останні десятиріччя з'явилися нові технології з вирощування сільськогосподарської продукції, якісні характеристики якої відповідають світовим нормам та стандартам. Чим повніше використовуються природні ресурси, чим ощадливіше і по-господарськи вони експлуатуються, особливо в частині їх невідновної складової, тим солідніші соціально-економічні перспективи мають існуючі на планеті нації й цивілізація в цілому. Тому раціональне використання і відтворення природних ресурсів виступає однією з найбільш актуальних наукових та прикладних проблем людства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема раціонального природокористування має як глобальний, так і регіональний характер і відіграє особливу роль в процесі інтенсифікації виробництва на основі прискорення науково-технічного прогресу. Використання та відтворення біоресурсів відображені в наукових працях таких вчених: І.К. Бистрякова, О.О. Веклич, В.В. Горлачука, С.І. Дорогунцова, І.Р. Залуцького, В.С. Кравціва, М.А. Лендела, А.С. Лисецького, А.С. Малиновського, Л.Г. Мельника, Є.В. Мішеніна, В.С. Міщенко, А.Я. Сохнича, В.М. Трегобчука, А.М. Третьяка, Ю.Ю. Туниці, С.К. Харічкова, М.А. Хвесика та ін. Проте природні катаклізми, турбулентний рух яких зростає, свідчать про необхідність проведення наукового узагальнення економічних, екологічних та соціальних процесів в їх нерозривній єдності.

Метою даного дослідження є наукове забезпечення раціонального управління біоресурсами і природокористуванням в умовах економічної глобалізації.

Виклад основного матеріалу. Природні багатства складають єдину основу процесу суспільного виробництва. Його процеси мають діалектичну взаємодію продуктивних сил і виробничих відносин,

гармонізація яких вимагає розвивати наукові засади раціонального використання біоресурсів і природокористування.

Наукові засади управління біоресурсами і природокористуванням повинні будуватися на основі таких принципів: планомірність, пропорційність, оптимальність.

1. Принцип планомірності пов'язаний з економічною функцією держави, яка через регуляторну політику здійснює в країні управління економічними відносинами, та встановлює певні міжгалузеві баланси та пропорції. Держава визначає і впроваджує планові економічні, соціальні, екологічні стандарти й норми та контролює їх дотримання. Планування раціонального використання біоресурсів залежить від темпів росту економіки та рівня життя населення.

2. Пропорційність означає виключення порушень у взаємозв'язках природи і суспільства та погодженість у використанні біоресурсів як за територією, так і за галузями господарського комплексу.

3. Оптимальність означає досягнення найкращого варіанта взаємовідносин суспільства з навколишнім середовищем [1, с. 18].

Раціональне управління біоресурсами та природокористуванням передбачає дотримання даних принципів та здійснення в прикладному плані комплексу заходів щодо прогнозування, спостереження, дослідження, контролю в даній сфері. Особливо вагомим постає контроль за додержанням вимог сільськогосподарського виробництва продукції та її промислової переробки; ефективного використання засобів виробництва та капіталу (фінансового, людського та ін.); погодження взаємодій між сільськогосподарськими виробниками та державними органами, посередницькими структурами тощо.

Виробничі відносини, що складаються між людьми і природою, носять суспільний характер і функції з управління раціональним природокористуванням є загальнодержавними.

Одне з центральних місць у регулюванні відносин з приводу раціонального використання біоресурсів відводиться науково обґрунтованому поєднанню територіального і галузевого управління. Це характеризується тим, що сільськогосподарські підприємства, які залучають у господарський оборот біоресурси, належать, з одного боку, до конкретної галузі господарського комплексу, а з другого – є ланками територіально-виробничих комплексів. Тому необхідно правильно поєднати інтереси багатьох структур, які повинні доповнювати одне одного, утворюючи єдину систему управління.

Управлінські функції в області виробничо-господарської діяльності сільськогосподарського підприємства повинні сприяти вдосконаленню

технології виробництва, технічних засобів та ін. Нова техніка і технологія ведуть до покращення умови життя людей. Разом з тим є і негативні сторони науково-технічного прогресу, від яких можуть бути непередбачені наслідки. Особливо гостро стоїть проблема «збереження біоресурсів внаслідок механічної обробки земельних ресурсів» [2, с. 117].

Сьогодні в сільськогосподарському виробництві використовується велике різноманіття сільськогосподарської техніки. Малі товаровиробники використовують «менш потужні механічні засоби, а великі агропідприємства мають потужні трактори, плуги, культиватори і борони, що можуть обробляти ґрунт на глибину понад 30см» [3, с. 69]. З одного боку використання таких потужностей є позитивним і свідчить про високий рівень розвитку техніки, але підвищення інтенсивності механічної обробки ґрунту порушує його мікроструктуру, негативно позначається на врожайності і стимулює ерозію. Відбувається збільшення механічного тиску на ґрунт. Тобто використання останніх досягнень науки і техніки призвело до того, що завдяки впровадженню нової технології збільшується вплив сільськогосподарської техніки на ґрунт.

Якщо при вирощуванні зернових використовується інтенсивна технологія, то щільність ґрунтів збільшується в рази, що призводить до погіршення їх агрономічних властивостей і істотного зниження урожаїв. Саме тому зменшується в ґрунті вміст повітря та водопроникнення, збільшується твердість. Такі негативні явища спостерігаються на глибині до 30 см – в самому родючому прошарку землі. Це пояснюється тим, що протягом технологічного циклу сільськогосподарська техніка «проїжджає полем до 15 разів, а загальна площа слідів або гусениць тракторів та інших машин становить 100-200 % площі поля. До 20 разів проїжджає техніка по поворотним смугам і тільки до 15 % площі залишається не ущільненою» [4, с. 112].

Отже, виробникам сільськогосподарської продукції необхідно враховувати ці негативні впливи при купівлі нових машин та агрегатів. Українська промисловість сільськогосподарської техніки дану обставину здебільшого ігнорує. Тоді як тиснення колісних тракторів на ґрунт значно перевищує допустимі межі в кілька разів, що призводить до наступного [1, с. 72-73]:

1. Під час опадів вода погано поглинається і якщо на полі є схили, то вона стікає в нижню частину, змиваючи поверхневі шари ґрунту. А це може призвести до ерозії;

2. Зменшується доступ повітря до кореневої системи і всієї рослини в цілому, що приводить до порушення мікрофлори і фауни і в підсумку ґрунт втрачає свою родючість.

Для покращення ситуації необхідно використовувати частіше ґрунтообробні знаряддя, застосовувати пневмогусениці для рівномірного розподілу тиснення на ґрунт, використовувати машини з багатоцільовими робочими органами та широкозахватні машини, раціонально організувати рух при виконанні виробничих і транспортних робіт тощо. Необхідно суміщати кілька операцій за один прохід. Пропонується використовувати так зване мостове землеробство, тобто переміщення сільськогосподарської техніки по спеціально підготовлених тимчасових коліях. Такий підхід раціонально використовувати при вирощуванні зернових та технічних культур. Разом з тим, ця процедура вимагає додаткових енергозатрат, і, відповідно, додаткових фінансових затрат. Тому ущільнення ґрунту при вирощуванні сільськогосподарських культур – явище з економічної точки зору небажане. В кінцевому підсумку воно призводить до зниження урожаїв сільськогосподарських культур.

Сьогодні завдяки досягненню науки і техніки можна внести зміни в технологічний процес вирощування сільськогосподарської продукції: ширше використовувати дренажну систему і полив, безплужну обробку ґрунту з використанням плоскорізної техніки. В районах вітрової ерозії безплужна система землеробства включає в себе такі основні ланки:

1. безплужне розпушування ґрунту з допомогою плоскорізів;
2. збереження стерні для попередження видування ґрунту;
3. посів по стерні спеціальними сівалками;
4. смугове розміщення культур;
5. посів високостебельних рослин, які зменшують шкідливість вітру, затримують сніг від здування, використання інших методів снігозатримання;
6. насадження полезахисних лісо-, та кущосмуг [1, с. 79].

Така система землеробства вже застосовується в деяких областях України. Досвід показує, що вона дає змогу звести до мінімальних розмірів руйнування ґрунту, забезпечити раціональне використання землі, підвищити урожайність сільськогосподарських культур та зберегти прошарок гумусу.

Широке застосування машин та іншої сільськогосподарської техніки призвів до виникнення наступної проблеми – вивезення ґрунту разом з сільськогосподарською продукцією в коренеплодах та самими механічними засобами (на гусеницях, колесах тощо). Ґрунт, особливо зволожений, легко прилипає до коренеплодів та коліс машин. Все це також призводить до додаткових енергетичних витрат на вивезення продукції з поля. Для попередження вивезення ґрунту з поля слід будувати дороги з

твердим покриттям та чистити коренеплоди безпосередньо на полі. Це очищення може бути як механічне, так і гідравлічне.

Управління природокористуванням не є суто економічною або екологічною проблемою. Безпосередня участь людини в цьому процесі надзвичайно важлива. Бо вимагає від всіх учасників аграрного виробництва як техніко-технологічних знань та вмінь, так і добросовісності та любові до природного довкілля.

Висновки. Науково-технічний прогрес в цілому, а також розвиток механізації сільського господарства зокрема, має як позитивні, так і негативні сторони. Вищезазначені суперечності не повинні в майбутньому бути перешкодою для розвитку сільськогосподарської техніки. Але разом з тим, необхідно враховувати ті негативні явища, які вже, щоб в подальшому звести до мінімуму їх вплив на розвиток сільськогосподарського виробництва і природне середовище.

Бібліографічний список: 1. Гончар М.Т. Экологические проблемы сельскохозяйственного производства / М.Т. Гончар. – Львов, 1986. 2. Бибылев С.Н. Эффективность использования природно-сырьевых ресурсов агропромышленного комплекса / С.Н. Бибылев. – М., 1987. – 232 с. 3. Семенда Д.К. Аграрна економіка / Д.К. Семенда, О.І. Здоровцов, П.С. Котик та ін. – Умань, 2005. – 318 с. 4. Черевко Г.В. Економіка природокористування / Г.В. Черевко, М.І. Яцків. – Львів: Світ, 1995. – 208 с. 5. Мельник Л.Г. Екологічна економіка та управління природокористуванням: підручник / Л.Г. Мельник, М.К. Шапочка. – Суми: ВТД “Університетська книга”, 2005. – 759 с. 6. Оптимізація природокористування. В 5 т. Т. 1. Природні ресурси: еколого-економічна оцінка: навч. посібник / С.І. Дорогунцов, А.М. Муховиков, М.А. Хвесик. – К.: Кондор, 2004. – 219 с. 7. Яремчук І.Г. Економіка природокористування: навч. посібник / І.Г. Яремчук. – К.: Просвіта, 2000. – 431с.

Захарченко А.В. Научные основы рационального природопользования. В статье рассмотрены проблемы рационального управления биоресурсами и природопользованием в условиях экономической глобализации и принципы, на которых строится это управление.

Zaharchenko A. Scientific basis of environmental management. The article considered the problem of rational management of biological resources and environmental sciences under the economic globalization and the principles it is based on.

